

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/1 (Haziran / June 2023), 55-77

Kur'an'ın ve İslam'ın Kays b. Mülevvah'ın "Leyla ile Mecnûn" Divanındaki Etkileri

The Influence of The Qur'an and Islam on The Divan of Kays B. Mulevvah "Leyla and Majnun"

Enas BOUBES

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

Assist Professor, İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Eloquence, İzmir/Türkiye

ORCID: 0000-0001-9358-7186

H. Merve ÇALIŞKAN BAŞER

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Assist Professor, İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir, İzmir/Türkiye

ORCID: 0000-0003-0877-7757

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Mart/March 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Haziran/June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atf / Cite as

Boubes, Enas –Çalışkan Başer, H. Merve . "Kur'an'ın ve İslam'ın Kays b. Mülevvah'ın "Leyla ile Mecnûn" Divanındaki Etkileri". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2023), 55-77.

DOI:10.58568/firatilahiyat.1268633

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Enas Baubes- H. Merve Çalışkan Başer).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Influence of The Qur'an and Islam on The Divan of Kays B. Mulevvah "Leyla and Majnun"

Abstract: When Islam came, it brought about radical changes in the Arabian Peninsula regarding beliefs, ideas and to complete good morals "I was sent to complete good morals" hadith can be seen as a reflection of this. With Islam, people have been given a mission and their questioning about the meaning of life has changed. This change has been effective in human behavior and transforming knowledge into action. Thus, it has a function that affects life. One of the areas where the effects of Islam are seen is the Arabic poetry. Poets have benefited from the eloquence of the Qur'an in their poems. Various influences on the meaning and style of the Qur'an were reflected in their poems. Especially the rich concept content and anecdotal narratives in the Qur'an are the reasons for this effect. While literary heritage, history and myths from ignorance before Islam constituted the sources of poetry, with Islam, poetry had a new and eloquent source. In addition, with the influence of Islam, subjects such as jihad, praise, and worship were also included in the poems, thus enriching the field and making it even more important. We see that Islamic influences are reflected in poetry, both in terms of meaning and style. The poems of "Uzri poetry", which express chaste love, are among the works where Islam's words about morality are seen in the clearest and most beautiful way. It takes its name from a desert tribe where such poems were mostly written clearly which praised virtues such as avoiding sins and protecting chastity. In this article, the story "Leyla and Majnûn" was chosen because it is one of the most important examples of this type of poetry and because Kays b. Mülevvah (d. 70/690 [?]), was a poet who wrote uzri poems. Because this poet lost his mind due to the love he lived or because he was confused/half-intelligent, he was given the nickname "Mecnûn". Since he was one of the best and most influential poets of his time, many poems that did not belong to him were attributed to him. The diwan in question is the expression of his love for Leyla. From place to place this love, the pains he suffered from love, what he felt; He explained them with the principles set by Islam and the concepts it brought or transformed. The subject of this study is the examination of Kays b. Mülevvah's diwan through the Qur'an and Islamic narratives. With this study, it is aimed to reveal the influence of Islam and the Qur'an on the poet's "Leyla and Majnun" diwan. This type of poetry has been chosen to show how this poem, which had already contained moral elements even before Islam, undergone a transformation under the influence of Islam. Qualitative research method was used in this study. With the content analysis technique, the poem was scanned from beginning to end and the findings were classified. In this context, in the diwan of Kays, which is an example of uzri poetry, some ideas and words that were influenced by Islam were revealed. The words in question were examined under two separate headings, meaning and style. Concerning the meaning, the creeds such as prayer, fasting, pilgrimage, worship, dhikr and morality; In terms of style, it was found that compensation, quotations and compositions are used in his poetry. According to the study, it was seen that the poet was not only influenced by the Qur'an but also had knowledge and competence about Islam with the use of stories, concepts and styles about the Qur'anic themes.

Keywords: Islamic literature, Leyla and Majnun, Kays b. Mülevvah, Uzrî poetry, Tadmîn, Qur'anic quotation, Composition.

Kur'an'ın ve İslam'ın Kays b. Mülevvah'ın "Leyla ile Mecnûn" Divanındaki Etkileri

Öz: İslamiyet geldiğinde Arap yarımadasına inanç, fikir ve ahlak noktasında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerin neticesinde daha sağlam ahlaka sahip bir nesil ortaya çıkmıştır. Zira "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." sözü de bunun bir yansıması olarak görülebilir. İslam ile insanlara bir misyon yüklenmiş ve onların hayatın anlamına ilişkin sorgulamaları değişmiştir. Değişim hem insan davranışlarında hem de insanın bilgiyi eyleme dönüştürmesi noktasında etkili olmuştur. Böylelikle hayata etki eden bir fonksiyona sahip olmuştur. İslamiyet'in etkilerinin görüldüğü yerlerden biri de Arap şiiridir. Çünkü şiir Araplarda özellikle o dönemde oldukça önemli bir yere sahiptir. Şairler,

şiiirlerinde Kur'an'ın belagatinden yararlanmışlardır. Gerek Kur'an'ın anlamı gerekse üslubu noktasında çeşitli etkiler şiiirlerine yansımıştır. Özellikle Kur'an'daki zengin kavram içeriği, kıssa anlatımları bu etkinin nedenlerindedir. İslam'dan önce cahiliyeden gelen edebi miras, tarih ve efsaneler şiiirin kaynaklarını oluşturur iken, İslam ile birlikte şiiir yeni ve beliiğ bir kaynağa daha sahip olmuştur. Ayrıca İslam'ın da etkisiyle cihad, medh, ibadet gibi konular da şiiirlere girmiş böylelikle zenginleşen alan daha da önemli bir konuma yerleşmiştir. İffetli aşkı ifade eden “*Uzrî aşk*” şiiirleri, İslam'ın ahlaka dair söylediklerinin en açık, en güzel şekilde görüldüğü yerlerdendir. Adını bu tarz şiiirlerin çokça yazıldığı bir çöl kabilesinden almaktadır. Konusunu günahlardan kaçınma, iffeti koruma gibi erdemlere dayanan aşkı içermektedir. Bu makalede de “*Leyla ile Mecnûn*” hikâyesi bu tarz şiiirin en önemli örneklerinden olduğu için tercih edilmiştir. Zira “*Leyla ile Mecnûn*” divanının şairi olan Kays b. Mülevvah (ö. 70/690 [?]), Uzrî şiiirler yazan bir şairdir. Bu şairin yaşadığı aşktan ötürü aklını yitirdiği ya da aklı karışık/yarım akıllı olduğu için ona “*Mecnûn*” lakabı verilmiştir. Döneminin en iyi ve etkili şairlerinden biri olmasından ötürü ona ait olmayan pek çok şiiir kendisine atfedilmiştir. Söz konusu divan onun, Leyla'ya olan aşkının anlatımıdır. Yer yer bu aşkı, aşktan çektiği acıları, hissettiklerini; İslam'ın koyduğu ilkeler ve getirdiği ya da dönüştürdüğü kavramlarla anlatmıştır. Çalışmanın konusu Kays b. Mülevvah'ın divanının Kur'an ve İslam anlatımları üzerinden incelenmesidir. Şairin “*Leyla ile Mecnûn*” divanındaki İslam'ın ve Kur'an'ın etkilerini ortaya koymak ise bu çalışmayla amaçlanmıştır. İslam'dan önce de zaten ahlaki unsurlar içeren bu şiiirin, İslam etkisiyle nasıl bir dönüşüm geçirdiğini göstermek adına bu şiiir türü seçilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi tekniği ile şiiir baştan sona taranmış ve bulgular tasnif edilmiştir. Bu bağlamda Uzrî şiiir örneği olan Kays'ın divanında İslam'dan etkilendiği bazı fikir ve lafızlar ortaya konmuştur. Söz konusu lafızlar anlam ve üslup olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Anlam ile ilgili olarak namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin, zikir ve ahlak gibi konuların; üslup olarak ise “şairin Kur'an'ın anlamını çevirerek alıntı yapması” anlamına gelen tazmin, “Kur'an'daki bir ifadeyi şiiirine yerleştirmesi” anlamında iktibas ve “kelime grupları anlamına gelen Kur'an ifadeleri”ni anlatmak için kullanılan terkiplerin şiiirinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda akide ile ilgili olarak kaza ve kader, öldükten sonarr dirilme, kıyamet, Allah'a ve meleklerle iman konuların yanı sıra, hac, dua, salat gibi kavramlara yer vermiştir. Ayrıca farklı sosyal meseleler ve tövbe, yemin gibi Kur'an terkipleri de bu divanda ele alınmıştır. Beyitlerinde kullandığı ifadelerden hareketle şairin Kur'an ilkelerini benimsediği ve İslam'ın konularına hâkim olduğu görülmektedir. Her ne kadar durum böyle olsa da söz konusu konuları zaman zaman aşkının ve çektiği acının büyüklüğünü göstermek için İslam'ın ilkelerine ters bir biçimde kullanmıştır. Çalışmaya göre şairin sadece Kur'an'dan etkilenmekle kalmayıp Kur'an'a dair kıssa, kavram, üslup kullanımıyla İslam'a dair bilgisinin ve yetkinliğinin olduğu da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Edebiyatı, Leyla ile Mecnûn, Kays b. Mülevvah, Uzrî şiiir, Tazmin, İktibas, Terkip.

Giriş

İslamiyet'ten önce Arap yarımadasında farklı millet ve devletlerle siyasi, ekonomik, sosyal yönden çeşitli ilişkilerin yaşandığı bir hayat söz konusu olmuştur. Bu dinamik süreçte onlar, belli değerlere sahip olsalar da bunların bazılarının anlamını yitirdiği, bazılarının ise deforme olduğunu görmekteyiz.¹ İslam'ın gelişi bu coğrafyada sadece dini anlamda değil, fikir ve ahlak alanında da köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Zira Hz. Muhammed'in; “Ben güzel ahlaki tamamlamak için gönderildim.”² sözü de bunun bir örneğidir. İslam ile insanlara bir misyon yüklenmiş ve hayatın anlamına ilişkin sorgulamalar değişmiştir. Bu değişim sadece insan davranışlarında olmamıştır. Zamanla inanmanın getirdiği bilgi ve onun eyleme dönüşmesi, hayatın içine de sirayet etmiştir. Böylece hayatın içindeki pek çok olgu bu değişime adapte

¹ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (Ensar Neşriyat, 2016), 105-128.

² Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale'l-Sahihayni* (Mısır: Dârü'l-Harameyn, 1997), 2/720.

olmuştur. Söz konusu değişimin en etkili olduğu alanlardan biri de onu bizlere yansıtan önemli araçlardan olan şiiirlerdir. O dönemde Araplarda oldukça önemli bir konuma sahip olan şiire, İslam'ın da etkisiyle ibadet, cihad, medh gibi bazı konular da girince alan daha da zenginleşmiş ve önemli bir yer teşkil etmiştir.³ Kur'an'ın kıssalar, kavramlar açısından zengin bir içeriğe sahip oluşu da bu etkinin nedenlerindedir. İslam'dan önce şiirin kaynağı cahiliyeden gelen edebi miras, tarih ve efsaneler iken, İslam'ın gelişiyle şiir yeni ve beliiğ bir kaynağıa daha sahip olmuştur. Yine de bu etkinin yansımadığı kasideler de bulunmaktadır.

Uzrî şiir; ismini Uzre adında bir çöl kabilesinden alan daha çok iffetli aşkın anlatıldığı bir şiir türüdür. Bu kabilede bu tarz şiirler çokça yazıldığı için onun ismiyle anılmıştır. Günahlardan uzak durma, namusu koruma gibi erdemlere yer verilen aşkı kapsamaktadır. Bu aşk, beşere duyulan bir aşkı anlatsa da topluma ait bazı dini ve ahlaki değerleri de dikkate aldığı için iffetli aşk olarak anılmıştır. Namusu korumak adına çekilen aşk acısından ölmek anlatılmaktadır. Nitekim "Leyla ile Mecnûn" hikâyesi bahsi geçen şiirin en önemli temsillerinden kabul edilmektedir.⁴ İnsan çevresinden etkilenen bir varlıktır. Çöl hayatı da farklı açılardan insanı etkisi altına almıştır. Bu bölgelerde kabileler halinde yaşayanlar, birlikteliğın verdiği etkiyle değerlerine daha derinden bağılı, daha sakin yapıdalardır. Kur'an'ın emir ve yasakları, ahiret inancı onları -bu yaşayışlarının da getirdiğı etkiyle- kendilerini koruyarak günaha girmemek için (kadının vücudundan bahsetmemek gibi) daha ahlaklı şiirler yazmaya teşvik etmiştir.⁵ Zira ayette "Evlenmeye güçleri yetmeyenler de Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar."⁶ denilmektedir. Bu ayet de bu yaklaşıma etki eden unsurlardan biri olarak düşünölmüştür. Uzrî şiirin dini, siyasi, psikolojik pek çok sebepten yazıldığına dair görüşler vardır.⁷ Araştırmada bu etkilerden biri olan İslam'ın şiire nasıl yansıdığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Kays b. Mülevvah (ö. 70/690 [?]), "Leyla ile Mecnûn" divanının şairidir ve Uzrî şiirler kaleme alan bir isimdir. İsmi, soy ismi, nesebi ile alakalı pek çok görüş bulunmaktadır.⁸ Benî Âmir b. Sa'saa ya da Benî Ukayl kabilesinden olduğuna dair farklı görüşler vardır. Aklı karışık/yarım akıllı olduğu ya da yaşadığı aşktan dolayı aklını kaybettiğı için ona "Mecnûn" lakabı verildiğı söylenmiştir. Döneminin en etkili şairlerinden biridir. Bu nedenle ona ait olmayan pek çok şiirin kendisine atfedilmesi söz konusu olmuştur. Leyla ile Mecnûn'un çocukken beraber koyunlara çobanlık ettikleri ve yetişkin olduklarında birbirlerine âşık oldukları da rivayet edilmektedir.⁹ Söz konusu şiir, mana ve lafız yönünden incelenmiştir. Çalışma için şiirin tamamı gözden geçirilmiş ve dîni muhtevaya dair aşağıda incelediğimiz temel konular ile çalışmamız sınırlandırılmıştır. Mana yönünden;

Akideyle ilgili olanlar; Allah'a, meleklerle, öldükten sonra dirilmeye, kıyamete, kaza ve kadere iman vb.

İbadetlerle ilgili olanlar; namaz, oruç, hac vb.

Allah'ı zikretmekle ilgili olanlar; tövbe ve istiğfar, dua vb.

Ahlak ve ahkam-ı şer'iyye ile ilgili olanlar; iffet, yetimlere ihsan vb.

farklı başlıklarla incelenecektir. Üslup yönünden ise;

Tazmin; "şairin Kur'an'ın orijinal anlamını çevirerek alıntı yaptığı yerler"

³ Enas Boubes, "Hz. Peygamber'in (sav) Medine-i Münevvere'de Verdiği İlk Hutbe: Dini Öğüt Hutbeleri Bağlamında Bir İnceleme", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 14 (2022), 229.

⁴ İsmail Durmuş, "Uzrî Aşk", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/259-260.

⁵ Şükri Faysal, *Tetavvur'l-Gazel Beyne'l-Cahiliyyeti ve'l-İslam* (Lübnan: Darü'l-İlmi li'l-Melâyin, 1982), 280.

⁶ Nür 24/33.

⁷ Abdulkâdir Kit, *fi 'ş-Şi'ri'l-İslâmi ve'l-ümevi* (Lübnan: Dârü'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 1987), 77-78.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü Muhammed Abdullâh İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Suarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1967), 1/220-223; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Ağâni* (Mısır: Darü Kütübü'l-Misriyye, 1928), 2/8-11; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb ve'lübbü'lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Absüsselâm Hârun (Mısır: Matbaatü'l-Medenî, 1997), 4/229-233; Muhammed Bellühî, *eş-Şi'ru'l-Uzrî fi Davi'n-Nakdi'l-Arabiyyi'l-Hadis* (Dimeşk: İthihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 2000), 18-19; Tâhâ Hüseyin, *Taklid ve Tecdid* (Beyrut: Darü'l-İlmi li'l-Melâyin, 1979), 30-31.

⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Suarâ*, 2/563-564.

İktibas; “Kur’an’dan veya hadisten alınan bir ifadeyi şiirine yerleştirdiği yerler”
Terkeb; “Arapçada kelime grupları anlamına gelen Kur’an ifadeleri”
şeklinde üç başlıkla şiir-ayet ilişkisi ortaya konacaktır.

1. Leyla ile Mecnûn Divanının Anlam Yönü

1.1. Akide ile İlgili Beyitler

1.1.1. Haşr ve Kıyamet Günü

Haşr ve kıyamet konuları, Müslüman olan şairlerin şiirlerinde İslam’ın etkisinin en açık görüldüğü hususlardandır. Mecnûn’un şiirinde de buna çokça işaret edilmiştir. Örneğin;

1 عَلَيكَ سَلَامُ اللَّهِ يَا غَايَةَ الْمُنَى وَقَاتِلْتِي حَتَّى الْقِيَامَةِ وَالْحَشْرِ¹⁰

[الطَّوِيل]

1. Allah’ın selamı sana olsun en önemli dileğimsin, kıyamet ve haşre kadar katilimsin.

11 يَا مَنْ شَغَلْتُ بِهَجْرِهِ وَوَصَالِهِ هَمَمَ الْمُنَى وَنَسِيتُ يَوْمَ مَعَادِي

[الكامل]

1. Bir geliyorsun bir gidiyorsun bununla meşgulüm, tüm dilek ve azmimi buna harcadım ahiretimi unuttum.

1 فَيَا حُبَّهَا زَنْبِي جَوَى كُلِّ لَيْلَةٍ وَيَا سَلَاةَ الْأَيَّامِ مَوْعِدُكَ الْحَشْرِ¹²

[الطَّوِيل]

1. Ey Leyla’nın aşkı! Her gece acımı arttır, ey ömür boyunca hasret çektiğim, kavuşma günümüz haşr günüdür.

Bu dizelerde şairin kıyamet gününe inandığını ve o gün için hazırlığın gerektiğini biliyoruz. Ancak bunu bilmesine rağmen Leyla’nın aşkının şiddetli acısı onu eyleme geçmekten alıkoymuştur. Bu ruh halini şair, kıyamet olgusuyla ilişkilendirmiştir.

1.1.2. Kaza ve Kader

Kaza ve kadere, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna inanmak imanın esaslarından kabul edilir. Bu inanca göre hayatta iyi ve kötü ne oluyorsa bunlar Allah’ın yetkisiyle gerçekleşmektedir. Hayatta insanın bazı şeyler elinde ve iradesinde değildir. Bu da onu yılgınlığa götürebilir. Her şeyin Allah’tan olduğu düşüncesi bu hususlarda insanı rahatlatmıştır. Bunun Uzrî şiire yansımaları oldukça belirgindir. Buna göre aşkın başa gelmesi de onun beraberinde getirdiği acı da Allah’tan gelen bir kaderdir. Nitekim Mecnûn da şiirinde bunu Allah’ın bir imtihanı kabul etmiştir;

1 خَلِيلِيَّ لَا وَاللَّهِ لَا أَمَلِيكَ الْآنَ قَضَى اللَّهُ فِي لَيْلِي وَلَا مَا قَضَى لِيَا

2 قَضَاهَا لِغَيْرِي وَإِبْتَلَانِي بِحُبِّهَا فَهَلَا بِشَيْءٍ غَيْرِ لَيْلِي ابْتِلَانِيَا

3 قَضَى اللَّهُ بِالْمَعْرُوفِ مِنْهَا لِغَيْرِنَا وَبِالشَّقِيقِ مِنِّْي وَالْغَرَامِ قَضَى لِيَا¹³

[الطَّوِيل]

1. Dostlarım! Yemin ederim elimde değil, Allah’ın ne Leyla’ya ne de bana yazdığı kader,

¹⁰ Kays İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, thk. Yusrî Abdü’l-Ğanî (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 63.

İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 77.

¹² Kays İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, (Mısır: Mektebetü’l-Âdâb, 1988), 40.

¹³ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 113-115.

2. Onu başkasına yazdı, aşkını bana, keşke imtihanım başka bir şey olsa,

3. Leyla'nın güzelliği başkasına, hasreti ve acı aşkı yazıldı bana.

1 فَوَاللَّهِ مَا أَبْكِي عَلَى يَوْمِ مِيتَتِي وَلكِنِّي مِن وَشَاكِ بَيْنِكَ أَجْرَعُ

2 فَصَبْرًا لِأَمْرِ اللَّهِ إِنْ حَانَ يَوْمُنَا فَلَيْسَ لِأَمْرِ حَمَّهٗ اللَّهُ مَدْفَعٌ¹⁴

15

[الطَّوِيل]

Mecnûn'un kadere ve kazaya inandığını bir başka örneği de şu beyitte görülmektedir;

1. Vallahi öldüğüm gün ağlamayacağım ama mahvoluyorum senden ayrılmaya korkusuyla,
2. Hayatım bitene kadar Allah'ın emrine sabredeceğim, Allah'ın takdirine karşı yapılabilecek bir şey yok.

Burada Mecnûn, Leyla'nın aşkını, seçme şansının olmadığı bir imtihan olarak görmektedir. Bu yüzden elinden bir şey gelmeyeceği için başına gelen bu ıstıraplı duruma sabretmek zorundadır.

1.1.3. Meleklerle İman

Meleklerle iman İslam'ın akidelerinden biri olarak kabul edilir. Kur'an'a göre melekler insanların işlerini yazmakla, onları korumakla ve canlarını almakla görevlendirilmiştir. Nitekim ayette; "De ki: 'Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.'"¹⁶ buyrulmaktadır. Bir hadise göre ise Cebrail Hz. Muhammed'e insan suretinde gelerek imanın ne olduğunu sormuş, o da cevaben Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak demiştir. İslam'daki iman konusu Mecnûn'un şiirinde şöyle yer almaktadır;

1 فَلَا مَلَكَ الْمَوْتِ الْمُرِيحِ يُرِيحُنِي وَلَا أَنَا دُوْ عَاشٍ وَلَا أَنَا دُوْ صَبْرٍ¹⁷

[الطَّوِيل]

1. Bana ümit veren rahatlatıcı ölüm melekleri yok ki, yaşam ve sabır sahibi de değilim.

Burada Mecnûn'un Leyla'ya duyduğu aşkın acısından dolayı melekten canını almasını temenni ettiğini görüyoruz. Buradan hareketle onun, meleklerin varlığına inandığını ve onların can almakla görevli olduğunu bildiğini görmekteyiz.

1.1.4. Gayba İman

İnsan edindiği birikim ile fikri, tarihi pek çok yönden kendisini sürekli geliştirir. Bu meşguliyet onu boşluğa düşmekten kurtarır ve hayatta tutar. İnsanı meşgul eden şeylerden biri bilinmeyen âleme duyduğu meraktır.¹⁸ Gayb, gözlerden saklanan şey demektir. Hayatta gözle göremediğimiz pek çok şey için bu kelime kullanılabilir.¹⁹ Kur'an'da "gayb" şeklinde yer alan bu âleme inanmak müminlerin sıfatlarından biri olarak zikredilmektedir.²⁰ Ayrıca Kur'an'da gaybın bilgisinin Allah katında olduğu ve her şeyin onun kudreti dâhilinde gerçekleştiği belirtilmiştir.²¹ Gayba ilişkin İslam ile aktarılan bilgilerin Mecnûn'un şiirine girdiğini görmekteyiz;

¹⁴ İbnü'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûnı Leylâ*, 49.

¹⁵ İbnü'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûnı Leylâ*, 49.

¹⁶ es-Secde 32/11.

¹⁷ İbnü'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûnı Leylâ*, 39.

¹⁸ Kays Nûri, *el-Esâtir ve ilmu'l-ecnâs* (Bağdat: Camiatu Bağdat, 1981), 36.

¹⁹ Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1979), 4/403.

²⁰ el-Bakara 1/1-3.

²¹ el-En'âm 6/59.

1 بَلَىٰ وَالَّذِي لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ غَيْرُهُ بِقُدْرَتِهِ تَجْرِي السَّفَائِنُ فِي الْبَحْرِ²²

[الطَّوِيل]

1. Yemin ederim kendisinden başkasının gaybı bilmediği Allah'a, yürüyor gemiler denizde, O'nun gücü ve takdiriyle.

1 أَمَا وَالَّذِي تَتْلُو السَّرَائِرَ كُلَّهَا وَيَعْلَمُ مَا تُبْدِي بِهِ وَتَغِيبُ

2 لَقَدْ كُنْتَ مِمَّنْ تَصْطَفِي النَّفْسَ خُلَّةً لَهَا دُونَ خِلَانِ الصَّفَاءِ حُجُوبُ²³

[الطَّوِيل]

1. Yemin ederim bütün sırları bilene, gizliyi de açığı da bilene yemin ederim ki,
2. Ey Leyla! Nefsim nefsinı dost seçti, bu dostluk başka dostluklara perde oldu.

İlk beyitte En'âm suresi 59. ayette geçtiği şekilde şairin, gaybı yalnızca Allah'ın bildiğine inandığını görmekteyiz. Her iki mısradan da “gaybı bilen”, “tüm sırları bilen”, “gizli açık her şeyi bilen” şeklinde Allah'ın sıfatları ile yemin etmiştir.²⁴ Ayetlerde yer alan bu ibareleri kullanması O'nun Kur'an bilgisine sahip olduğunun bir göstergesidir.

1.2. İbadetler ve Dini Şiâr ile İlgili Beyitler

Araplar Cahiliye döneminde atalarından dilsel, edebi bilgilerin yanı sıra kurban verme, Kâbe'yi tavaf etme gibi bazı ibadet şekillerini de miras olarak almışlardır. Söz konusu birikim onlarda cömertlik, kardeşlik gibi birtakım değerlerin öne çıkmasına imkân vermiştir. Ancak zamanla bu değerlerin bir kısmı farklı anlayış ve zaafların neticesinde asıl anlamını yitirmeye ve anlam saplamalarına konu olmaya başlamıştır. İslam geldiği zaman asli özelliğini kaybeden değerleri yeniden düzenlemiş ve dönüştürmüştür.²⁵ Örneğin “kurban vermek”, Cahiliyede putlar için yapılırken, sadece Allah'a ibadet etmenin vurgulanmasıyla İslam'da “Allah için kurban vermeye”; “Mümin, kâfir” gibi başka anlamlar ihtiva eden kavramlar farklı terimlere dönüşmüştür.²⁶ Bu anlatılanlar Cahiliye döneminde iyi hiçbir şey yok anlamına gelmemelidir. O dönemde pek çok değer ve davranışın izleri bulunmaktaydı. İslam ile birlikte bunlar ortaya çıkarılmış bir anlamda hayat yeniden düzenlenmiş ve sistematik hale getirilmiştir. Elbette bu değişim hemen olmadığı gibi, her insan için de etkileri olumlu olmamıştır. Yeni bir medeniyete uyum süreci, eski ve yeni arasında gidip gelmeler süreç içerisinde normaldir.²⁷ Neticesinde Hz. Muhammed'e inananlar olduğu gibi ona şiddetle karşı gelenler de bulunmuştur. İnananlar nezdinde de davranışı değiştirmek ve buna uyum sağlamak zaman almıştır. Zira Mekke döneminde henüz İslam'ın etkileri güçlü değilken Hz. Muhammed'e inananlar adalet, kardeşlik, tevhid gibi duygular ile birbirine bağlanmış ve süreçte çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir. Medine döneminde ise insanların alışkanlıklarının ve belki rahavetinin yarattığı durumlar zaman zaman eski âdetin sürmesi isteğini farkında olmadan meydana getirebilmiştir. Bu durum da Kur'an'da “cahiliyye zannı, cahiliyye hükmü”²⁸ gibi tamlama şeklinde yer almıştır. İnsanlar zaman zaman eski alışkanlıklarını sürdürebilmişlerdir. Burada adaletsizlik içeren istek,

²² İbnü'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 48.

²³ İbnü'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 107.

²⁴ Fâtır 35/38; el-En'âm 6/73; et-Tevbe 9/78; en-Nahl 16/19.

²⁵ Hatice Merve Çalışkan Başer, “Kur'an Söylemi Örneğinde Bugünün Gerçekliğini Okuma: Duyarlı Görünerek Duyarsızlaşma”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 17/4 (2022), 350.

²⁶ Celâleddin es-Süyûfî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga*, thk. Muhammed Câdü'l-Mevlâ Bek (Lübnan: Menşürâtu'l-Mektebeti'l-Asriyya, 1986), 1/294.

²⁷ Kit, *fi 'ş-Şi'ri'l-İslâmi ve'l-ümevi*, 128.

²⁸ Âl-i İmrân 3/154; el-Mâide 5/50.

küçük görme, yanlış zan da söz konusu olmuştur. İslam'ın getirdiği düzenleme ve değişimden sonra, eleştirilen davranışı yineleme, Kur'an'da eskinin kötü davranışı olduğu vurgulanarak eleştirilmiştir.²⁹

Bu dönüşümlerden birini Cahiliyede kullanılan lafızlarda görmektediriz. Bu kelimeler, Cahiliyeden kullanılan sözlük anlamlarından yola çıkarak İslam'ın gelişile terim halini almıştır. Bu haliyle önceki anlamının da etkisiyle İslami bir forma bürünmüştür. Örneğin “salat” kelimesinin sözlük anlamı “dua”dır. İnsanlar o dönemde dua ediyor ve hatta başını öne eğme şeklinde farklı bir secde yapıyorlardı. Ayrıca insanlar vefat eden birine “salat etti” derlerken aslında dua ettiler demiş olurlar. Kur'an ile bu kelime bugün kullandığımız secde ve rükû biçimlerini içeren “namaz” halini almıştır. Yine “siyam” kelimesi tutmak anlamına gelir ve istenmeyen şeylerden kendini alıkoymak anlamının yanında yemeyi ve konuşmayı bırakmak için de bu kelime kullanılmıştır. İslam ile bugün belli bir zamanda yeme, içme gibi birtakım bedensel ihtiyaçlardan uzak durmayı içeren “oruç” halini almıştır. “Hac” ise sözlükte “kastetmek, bir yola yönelmek, birinin birine gelmesi” demek iken İslam buna bazı şartlar ekleyerek bugün bildiğimiz “hac ibadeti” biçimini kazandırmıştır. Aynı şekilde sözlük anlamı “arınmak, temizlenmek, büyütmek” olan “zekât” kelimesine belirli şartlar ile malın kırkta birini vermek anlamında maddi arınma da eklenerek bir ibadet biçimi kazandırılmıştır.³⁰ Aynı zamanda kıyamet, cennet gibi yeni kelimeler şiire girerek anlamını zenginleştirmiştir.³¹ Kays, divanında Kur'an'dan istifadeyle bu terimleri kullanarak şiirinin anlamını güzelleştirmiştir. Salat kelimesi için;

1 أرَانِي إِذَا صَلَّيْتُ يَمَمْتُ نَحْوَهَا بِوَجْهِي وَإِنْ كَانَ الْمُصَلَّى وَرَائِيَا
2 وَمَا بِي إِشْرَاكَ وَلَكِنْ حُبَّهَا وَعُظْمَ الْجَوَى أَعْيَا الطَّيِّبِ الْمُدَاوِيَا³²

[الطَّوِيل]

1. Yüzümü Leyla'ya çeviririm namaz kılmak istediğimde, ona bakarım kible arkamda olsa bile,
2. Ben müşrik değilim ama onun aşkı beni hasta etti, hiçbir doktor beni iyileştiremedi.

İlk dize okunduğunda Kays'ın namazın şartlarını bildiği anlaşılmaktadır. Onlardan biri olan kibleye yönelmek gerektiğinin farkında olsa da Leyla'yı kible gibi düşünmektedir. Bunun yanlış olduğunu bildiğini, 3. dizede bu eyleminden ötürü müşrik olmadığını vurgulamasından anlıyoruz. Zira yaptığı şeyin şirk sayıldığını düşünse de kendini çaresi olmayan bir hastalıktan mustarip sayarak elinden bir şeyin gelmediğini söylemektedir. Diğer bir örnek oruç kavramıyla ilgilidir;

1 أَظَلُّ أَمَّنِّي النَّعْسَ إِيَّاكَ خَالِيَا كَمَا يَتَمَنَّى بَارِدَ الْمَاءِ صَائِمًا³³

²⁹ Mukâtil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi İbn Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/252-253; Ebu Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Lübnan: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 3/68; Ebû'l-Huseyin b. Hüseyin Zeyd b. Ali, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Mecid* (Hindistan: Troop Baza, 2001), 237; Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984), 4/134-136; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Beirut: Dâru's-Şûrûk, 1972), 6/904-905.

³⁰ Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/411, 423, 1/286; Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beirut: Daru'l-Fîkr, 1979), 3/300, 323, 2/30; H. Mehmet Soysaldı, “Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 2-5; Şehmus Demir, “Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik Ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 12-14; Ayrıca bk. H. Mehmet Soysaldı, “İslam Öncesi Mekke Toplumlarında Namaz, Zekat, Oruç ve Hac Uygulamaları”, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumları* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, 2011); es-Süyûfî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga*, 1/295.

³¹ Boubes, “Hz. Peygamber'in (sav) Medîne-i Münevvere'de Verdiği İlk Hutbe: Dinî Öğüt Hutbeleri Bağlamında Bir İnceleme”, 229.

³² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 115.

³³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 53.

[الطَّوِيل]

1. Yalnızken seninle kavuşma umudu taşıyorum, oruçlunun soğuk suya kavuşma arzusundaki gibi.

Burada sıcak günlerde oruç tutanın soğuk suya kavuşmak için iftar vaktini beklemesindeki arzusunu, sevgiliyi beklerken duyduğu hasret ile benzetmektedir. Bu da oruç kavramındaki zorunlulukları edebi bir şekilde şiirine yansıttığını göstermektedir. Diğer bir örnek hac kelimesi ile ilgilidir. Bu ibare, diğerlerine nazaran oldukça fazla kullanılmıştır. Bunlardan bazıları;

1 ذَكَرْتُكَ وَالْحَجَّ يَجُ لُهُمْ ضَجِيحٌ بِمَكَّةَ وَالْقَلْبُوبُ لَهَا وَجِيحٌ³⁴

[الْوَأْفِر]

2. Benim andığım sensin Hacıların sesleri yükselirken, kalpler heyecan içindeyken Mekke'de.

diğer bir örnek;

1 خَلْفْتُ بِمَنْ صَلَّاتِ فُرَيْشٍ وَجَمَّرَتِ لَهُ بِمِنَى يَوْمَ الْإِفَاضَةِ وَالنَّحْرِ

2 وَمَا خَلَّفُوا مِنْ رَأْسِ كُلِّ مَأْبِيٍّ صَبِيحَةَ عَشْرِ قَدَمَ مَضِينَ مِنَ الشَّهْرِ³⁵

[الطَّوِيل]

1. Kureyş'in kendisi için namaz kılınmasına ve rızası için taş atılmasına, yemin ederim kurban keserken Mina'da, yevmu'l-İfâda'da,³⁶
2. Her hacı başını tıraş ettiğinde, sabahleyin, aydan on gün geçtiğinde.

Şair ilk dizede hacıların ibadet sırasında Allah'ı birlikte anmalarının coşkusunu anlatmaktadır. Diğer dizede ise Allah'ın ismini değil onun sıfatını kullanarak hacıların şartlarını saymaktadır. Mina'da kılınan namaz, şeytan taşlama ve kurban, saçları tıraş etme ve Zilhiccenin 10. günü telbiye için gitmeyi şiirinde kullanmıştır.³⁷ Başka bir örnek;

1 وَأَمَّ أَرْ لَيْلَى غَيْرَ مَوْقِفِ سَاعَةٍ بِبَطْنِ مَنَى تَرْمِي جِمَارَ الْمُحَصَّبِ³⁸

[الطَّوِيل]

1. Hacdayken Leyla'yı gördüm sadece bir an; Mina'da³⁹ taş attığı zaman.

Başka örnek;

1 عَسَىٰ إِنْ حَجَجْنَا وَعَتَمَرْنَا وَحَرَمَتِ زِيَارَةَ لَيْلَىٰ أَنْ يَكُونَ لَنَا الْأَجْرُ⁴⁰

[الطَّوِيل]

1. Umarım, hac ve umre yaparsak Leyla'ya ziyaretim de haram olursa sevap alacağız.

³⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 9.

³⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 46.

³⁶ Yevmu'l-İfâda, Hacıların Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra oradan dönmeleri anlamına gelmektedir. İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 3/21.

³⁷ Sâmî Mekki 'Âni, *el-İslâm ve's-şi'r* (Kuveyt: Âlemu el-Ma'rifeti, 1996), 175.

³⁸ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 62.

³⁹ Minâ; Hacıların şeytan taşlama yaptığı vadinin yamacında bulunan yerdir. Orada kurban kesildiği için kanamaktadır ve Arapça'da bunun için "yumna/kan akmak" anlamına gelen fiil kullanılır. Kelime bu fiilden gelmiştir. Diğer taraftan Hz. Âdem bu yerde cenneti temenni ettiği için "temenna/istemek" anlamındaki fiilden türediği de söylenmiştir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân* (Lübnan: Dâru Sâdir, 1977), 5/198.

⁴⁰ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 68.

1 أَحْجَاجَ بَيْتِ اللَّهِ فِي أَيِّ هَوْدَجٍ وَفِي أَيِّ خَدْرِ مِنْ خُدُورِكُمْ قَلْبِي⁴¹

[الطويل]

1. Ey Allah'ın evini haccedenler, kalbim (Leyla) hangi devenin üstünde söyler misiniz?

Bu şiirde belki de Mecnûn tüm insanlar uhrevî şeylerle meşgulken, Leyla'nın dünyevî aşkıdan kurtulamadığının mesajını vermiş olabilir. Hac ile ilgili bu tarz söylemler onun şiirinde çokça görülmektedir. Tüm bunlar aslında bir anlamda İslam'ın etkisini yansıtmaktadır. İslam ile halkın gündelik hayatına giren bu kavramların şiire yerleştiğinin güzel bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

1.3. Zikir ile İlgili Beyitler

1.3.1. Tövbe ve Mağfiret

Tövbe ve mağfiret İslam gelmeden önce insanlar arasındaki affi içeren birer eylem iken, İslam'ın gelişi ile Allah'a bağlı bir anlam da kazanmıştır. Tövbe hem niyet hem de eylem içeren bir davranıştır. Bir anlamda da Allah'ın yol göstermesi ve insanlara tanıdığı bir imkândır. İslam dininde Müslüman bir suç işlediğini düşündüğünde affa çağırılmıştır. Zira ayette “Allah sizin tövbenizi kabul etmek ister” demektedir.⁴² Hadiste ise; “Tüm insanlar hata yaparlar. Ancak hatayı en iyi yapanlar tövbe edenlerdir.” buyrulurken af dilemenin önemine dikkat çekilmiştir.⁴³ Mecnûn'un şiirinde tövbe ve mağfiret İslam'ın kelimeye yüklediği anlam ile yer almaktadır.

1 أَتُوبُ إِلَيْكَ يَا رَحْمَنُ مِمَّا عَمِلْتُ فَقَدْ تَظَاهَرَتِ الذُّنُوبُ⁴⁴

[الوافر]

1. Çokça yaptığım günahlarımdan, sana tövbe ediyorum Ya Rahman.

Bu dizede yapılmaması gereken eylemlerden ötürü Allah'tan af dilemek vardır. Diğer bir dizede;

1 فَأَمَّا مِنْ هَوَى لَيْلَى وَتَرْكِي زِيَارَتَهَا فِإِنِّي لَا أَتُوبُ

2 وَكَيْفَ وَعِنْدَهَا قَلْبِي رَهِيْنٌ أَتُوبُ إِلَيْكَ مِنْهَا أَوْ أُنِيْبُ⁴⁵

[الوافر]

1. Leyla'nın aşkıdan tövbe etmiyorum ve ziyaretini bırakmıyorum, onda esirken kalbim, sana nasıl tövbe edebilirim?

Mecnûn tövbeyi burada da terim olarak kullanmış ancak Leyla'nın aşkının mahkûmuyken ve bundan vazgeçmek istemiyorken tövbe edemeyeceğini söylemiştir. Bir diğer beyit;

1 وَإِنْ أُعْطِ لَيْلَى فِي حَيَاتِي لَمْ يَتُبْ إِلَيَّ اللَّهُ عَبْدٌ تَوْبَةً لَا أَتُوبُهَا

[الطويل]

1. Hayatımda Leyla'yı verirse bana, kimsenin etmediği gibi tövbe edeceğim Allah'a.

Önceki beyit bağlamında Allah'a tövbe etmeyi Leyla'nın aşkına kavuşma şartına bağlamıştır. Başka bir beyitte çok istiğfar etmiş olsaydı günahlarının kalmayacağını söylemiştir;

⁴¹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 50.

⁴² en-Nisâ 4/27; Ayrıca bk. en-Nisâ 4/116; ez-Zümer 39/53.

⁴³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi u's-sahih*, thk. İbrahim Atvah Avad (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdihî, 1962), 4/659.

⁴⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 9.

⁴⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 9.

1 وَلَوْ أَنَّ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ كُلَّمَا دَكَرْتُكَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيَّ ذُنُوبٌ⁴⁶

[الطويل]

1. Seni andığım her an tövbe etseydim Allah'a, kalmayacaktı hiçbir günahım.

Yukarıdaki beyitte Leyla'yı anmasının günah sayıldığını değil ve sürekli aklına geldiğinin vurgusu söz konusudur. Bir diğer örnek;

1 خَلِيلِي إِنْ ضَلُّنَا بِإِلَهِ فَقَرِّبْنَا لِي النِّعَشَ وَالْأَكْفَانَ وَإِسْتَعْفِرَا لِيَا⁴⁷

[الطويل]

1. Arkadaşım, yaklaştırım Leyla'yı vermezlerse bana, kefenimi ve tabutumu; Allah'tan af dileyin bana.

Bu beyitlerde açık bir şekilde Kays'ın tövbe ve mağfiret terimlerini İslam'dan aldığı ve bunları Leyla'ya olan aşkı ifade etmek için şiirinde kullandığını göstermektedir.

1.3.2. Dua

Dua, İslam'dan önce de kullanılan, yine yaratıcıya yakarmayı içeren bir terimdir. İslam'da tek olan Allah'tan istemek vurgulanmıştır. Bununla birlikte şairler retoriğe uygun bir şekilde şiirlerinde duaya yer vermişlerdir. Dua, meylettiğin, istediğin bir şeyi almak için yapılan konuşma demektir.⁴⁸ Dua sadece bir şeyin olmasını değil olmamasını istemek için de yapılmaktadır. Bu anlamda dua yalvarmayı da şikâyeti de kapsayıcı bir yapıdadır.⁴⁹ Ayrıca hem hayır hem de şer için edilmektedir. Bu bağlamda Mecnûn, duaya da bedduaya da şiirinde yer vermiştir. Hayır dualarına örnek;

1 وَنَادَيْتُ يَا رَحْمَنُ أَوْلُ سُؤْلَتِي لِنَفْسِي لِيَا، ثُمَّ أَنْتَ حَسْبِيهَا⁵⁰

[الطويل]

1. Ya Rahman! Sana sesleniyorum; ilk istediğim şey, Leyla'dır, sonra ne istersen bana onu ver.

Bu beyitte Allah'a özel olan Rahman ismiyle seslenmiştir ki bu kavram çok derin bir manaya sahiptir. Sadece Allah için kullanılır ve merhameti en geniş olandan istemeyi içerir.⁵¹ Başka bir örnek;

1 يَا رَبِّ إِنَّكَ ذُو مَنِّ وَمَغْفِرَةٌ بَيِّتٌ بِعَافِيَةٍ أَيْلَ الْمُحِبِّينَا

2 يَا رَبِّ لَا تَسْأَلْنِي حُبَّهَا أَبَدًا وَيَرْحَمُ اللَّهُ عَبْدًا قَالِ آمِينَ⁵²

[البسيط]

1. Sen iyilik ve mağfiret sahibisin Ya Rabbi! sevenlerin gecesi afiyetle geçsin,
2. Onun aşkını bana asla unutturma Ya Rabbi! Âmin diyenlere Allah merhamet eylesin.

Burada hem Allah'a aşkını unutturmaması için yalvarıyor hem de âmin diyenler için rahmet isteğinde bulunuyor. Gelecek diğer örnekte ise kendisine çektiği aşk acısı için Leyla'nın affedilmesini istiyor;

⁴⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 5.

⁴⁷ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 118.

⁴⁸ Ferâhidî, *Kitâbü'l-ayn*, 2/31; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 2/280.

⁴⁹ 'Ânî, *el-İslâm ve 'ş-şi'r*, 177.

⁵⁰ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 5.

⁵¹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa* (Mısır: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1922), 1/330.

⁵² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 9.

1 عَفَا اللَّهُ عَن لَيْلَى وَإِنْ سَفَكَتَ دَمِي فَيَا لَيْلَى وَإِنْ لَمْ تَحْزَنِي غَيْرُ عَاتِبٍ⁵³

[الطَّوِيل]

1. Allah Leyla'yı affetsin benim kanımı dökse de ben şikâyetçi değilim, Leyla özür dilemese bile.

Bir diğer şiir;

1 تَحَمَّلْ هَذَاكَ اللَّهُ مِنِّْي رِسَالَةً إِلَى بَلَدٍ إِنْ كُنْتَ بِالْأَرْضِ هَادِيًا⁵⁴

[الطَّوِيل]

1. Allah hidayet etsin bir mektup al benden, götür başka bir şehre yolları iyi bilersen.

Hayır duasını insanların mektuplarını onlara dağıtan elçiler için yapmıştır. Bir başka dua da şer duasıdır ki buna beddua da denilmektedir. Bunun bir örneği;

1 أَلَا قَاتِلَ اللَّهُ الْهَوَى مَا أَشَدَّهُ وَأَصْرَعَهُ لِلْمَرْءِ وَهُوَ جَلِيدٌ⁵⁵

[الطَّوِيل]

1. Allah aşkı kahretsin ne güçlü, babayiğitleri yere seriyor.

Şiirde Allah'tan Leyla'nın aşkının bitirilmesi isteniyor. Çünkü aşk Mecnûn'u hasta etmiştir, doğru yanlışı ayırt etme yetisini aşk nedeniyle yitirmiştir. Bir başka örnek;

1 دَعَا بِاسْمِ لَيْلَى أَسْحَنَ اللَّهُ عَيْنَهُ وَلَيْلَى بِأَرْضِ الشَّامِ فِي بَلَدٍ قَفِيرٍ⁵⁶

[الطَّوِيل]

1. Allah onun gözünü yakсын! İsmi söyledi Leyla'nın. Leyla uzak, ıssız bir yerde, Şam'dadır.

Bu şiirin önceki kısımlarında anlatılanlara göre Kays, Mina'da olduğu bir zamanda birisinin "Leyla" dediğini duymuştur. O kişi, (kendini Leyla'sına seslenmiyor olsa da) Leyla'nın ismini duymak bile bayılmasına yetmiştir. Tüm insanlar çevresine toplanmış, babası da bu duruma oldukça üzülmüştür. Bu nedenle uyandığında Leyla'nın adını anan kişiye beddua etmiştir. Başka bir örnekte;

1 كَرِهْنَا أَنْ نُفْرَعَهَا فُقُلْنَا أَثَلَّ اللَّهُ كَفًّا فَتَى رَمَاهَا⁵⁷

58

[الوافر]

1. Biz ceylanı korkutmak istemedik, ok atan kişinin eli felç olsun, dedik.

Kays'ın divanının çeşitli yerlerinde Leyla ceylana benzetilmektedir. Bir gün Mecnûn avcının ceylanı avlarken korkuttuğunu görmektedir. Ceylan ile Leyla'yı özdeşleştirdiği için onu korkutan bu avcıya yukarıdaki dizelerde beddua etmiştir. Genelde de divanda yapılan beddualar da aşk ile ilgili olarak yapılmıştır. Bir başka örnekte Allah'a Leyla'nın aşkının kalbinden kaldırılması için yalvarmaktadır;

1 يُنَادِي الَّذِي فَوْقَ السَّمَوَاتِ عَرْشُهُ لِيَكْسِفَ وَجْداً بَيْنَ جَنْبَيْهِ تَأْوِيًا

⁵³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 28.

⁵⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 41.

⁵⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 88.

⁵⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 6.

⁵⁷ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁵⁸ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

2 يَبِيْتُ ضَجِيعَ الْهَمِّ مَا يَطْعَمُ الْكَرَى يُنَادِي إِلَهِي قَدْ لَقِيتُ الدَّوَاهِيَا⁵⁹

[الطَّوِيل]

1. Semaların üstünde arşı olan Allah'a sesleniyor; "İçimde kalan acı aşkı çıkar."
2. Yattığımda yanında dert var, uyumaktan tat alamıyor, "Rabbim büyük felaket(aşk) başıma geldi" diye yalvarıyor.

Bunlara ek olarak "Allah'a şikâyet etme (إِلَى اللَّهِ أَشْكُو)" Kur'an'ın bir lafzıdır⁶⁰ ve bu ibare Kays'ın şiirinde çokça tekrar etmiştir. Aşağıdaki beyitler buna örnek gösterilebilir;

1 إِلَى اللَّهِ أَشْكُو صَبَوْتِي بَعْدَ كُرَيْتِي وَنِيرَانَ شَوْقِي مَا بِهِنَّ فُتُورُ⁶¹

[الطَّوِيل]

1. Allah'a şikâyet ediyorum hüznümü sonra aşkı, sönmüyor özlem ateşleri.

1 فَيَا أَسْفَا حَتَّامَ قَلْبِي مُعَدَّبٌ إِلَى اللَّهِ أَشْكُو طُولَ هَذِي الشَّدَائِدِ⁶³

[الطَّوِيل]

1. Ne yazık ki nereye kadar azap çekecek kalbim, Allah'a şikâyet ediyorum uzunluğunu musibetlerimin.

1 إِلَى اللَّهِ أَشْكُو مَا أَلَاقِي مِنَ الْهَوَى بَلِيلَى فَفِي قَلْبِي جَوَى وَحَرِيْقُ⁶⁵

[الطَّوِيل]

1. Allah'a şikâyet ediyorum aşktan gelen kötü şeyleri, Leyla yüzünden acı ve yanmış bir aşk var kalbimde.

1 إِلَى اللَّهِ أَشْكُو حُبَّ لَيْلَى كَمَا شَكَا إِلَى اللَّهِ فَقَدَ الْوَالِدِينَ يَتِيمُ⁶⁷

[الطَّوِيل]

1. Allah'ım şikâyet ediyorum Leyla'nın sevgisini, yetimin anne babasının kaybettiği gibi.

Örneklerde azabın uzun sürdüğünü, bu sebeple kalbi aşktan yandığı için adeta yetimin anne babasını kaybettiğinde hissettiği gibi derin acılar duyduğunu Allah'a yakınarak ifade etmektedir. Bunlar bir anlamda Mecnûn'un Leyla'nın aşkıyla duayı farklı biçimlerde ilişkilendirerek kullandığını göstermektedir. O, Leyla kendinden uzak oldukça kendini mutsuz hiss ediyor. Bu sebeple ona kavuşmak için hayır duası ve yalvarma; kavuşmaya engel olanlar için ise beddua ediyor ve onları Allah'a şikâyet ediyor. Uzrî şiirde rivayet eden kişiler çokça şiir ve hikayeler aktarmışlardır. Bu durum aynı beytin bazen farklı iki divanda yer almasına sebep olmuştur.⁶⁹ Zira üçüncü beytin ilk kısmı Kays ibnu Zerîh'de aynı şekilde yer almaktadır. Son beyitte ise ufak farklılıklara rağmen oldukça benzer ifadelerin bulunduğunu görmekteyiz. Kays ibnu Zerîh'e ait

⁵⁹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 13.

⁶⁰ Yûsuf 12/86.

⁶¹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 82.

⁶² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁶³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 29.

⁶⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁶⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 44.

⁶⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁶⁷ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 105.

⁶⁸ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁶⁹ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabiyyi -el-Asru'l-İslâmi-* (Mısır: Dârul-Maârif, ts.), 361.

olan divanda “Leylâ” yerine “Lubna” ismi, “حُبّ/sevgisi” yerine “فَقْدَ/kaybı” kelimesine yer verilmiş diğer kısımlar aynı şekilde kalmıştır. Her iki kelime de aruz olarak aynıdır.⁷⁰

1.4. Ahlak ve Ahkâm-ı Şer’iye ile İlgili Beyitler

İslam gelince hayatı çeşitli yönlerden düzenlemiştir. İlk olarak insanın Allah ile sonra insanın insan ve evren ile ilişkisi olmak üzere bir etkileşim biçimi ortaya koymuştur. İslam’ın talimatları ve hükümleri Kur’an ve sünnet kanalıyla bizlere ulaşmıştır. Daha sonra fıkıh, akide ve diğerleriyle daha da zenginleşmiştir. Müslümanlar İslam’ın bu zenginleşen birikimini hayatlarının pek çok alanına yerleştirmişlerdir. Bunların helal-haram, kadın-erkek ilişkileri, hak konusu, anne-babaya davranma gibi konuların ilgili bağlamda Mecnûn’un şiirine etki ettiğini görmekteyiz.

1 يَجِيشُونَ فِي لَيْلِي وَعَلَيَّ وَلَمْ أَنْلِ مَعَ الْعَذْلِ مِنْ لَيْلِي حَرَاماً وَلَا جَلًّا⁷¹

[الطَّوِيل]

1. Leyla yüzünden bana kızıyorlar ben ondan bir şey kazanmadım, beni azarlıyorlar ben ondan ne helal ne haram almadım.

Bu beyitte İslam ile kavramlaşan helal ve haram kelimeleri kullanılmıştır. Kays, bunlara dair hiçbir eylem gerçekleştirmediği halde, Leyla’nın ailesinin sanki yasaklı bir şey yapmış gibi ona kızmalarına şaşırılmaktadır. O’nun kullandığı başka İslami terim evli kadınlara atılan “iftira suçu/kazf”, zinâ yapana verilen “taşlama/recm” cezası ve “kötü eylem/fuhs” ile ilgili olanlardır;

1 عَلَى مَنْ يَقُولُ الزُّورَ أَوْ يَطْلُبُ الْخَنَا وَمَنْ يَقْذِفُ الْخَوْدَ الْحَصَانَ وَلَا يَدْرِي⁷³

[الطَّوِيل]

1. (Ne yazık), yalan yere şahitlik ediyorlar, kadınlardan zinâ istiyorlar, iftira ediyorlar evde şerefiyle oturan kadına, (sanki) bilmiyorlar.

1 أَجَلْ، وَعَلَيَّ الرَّجْمُ إِنْ قُلْتُ حَبًّا غُرُوبُ تَنَائِيَا أُمَّ عَمْرٍو وَطَيْبُهَا⁷⁵

[الطَّوِيل]

1. Evet, eğer iltifat edersem recmedileyim, dişlerine, güzel kokusuna Ummu Amr’ın (Leyla’nın).

1 لَقَدْ أَصَبَتْ مِنِّي حَصَانًا بَرِيئَةً مُطَهَّرَةً لَيْلِي مِنَ الْفُحْشِ وَالنُّكْرِ⁷⁷

[الطَّوِيل]

1. Benden ötürü masum ve şerefliydi, Leyla tüm kötülüklerden temizdi.

Tüm bu örneklerden görüleceği üzere İslam fıkının kavramlarından olan kazf, zinâ, recm, fuhs Mecnûn’un şiirine etki etmiştir. Bu terimleri çoğu zaman Leyla’nın aşkına karşı yanlış bir eyleme girdiği takdirde cezalandırılmak için kullanarak, kavramın kazandığı anlama uygun bir yaklaşım sergilemiştir. Öte yandan başka beyitlerde takvanın yanı sıra hakkını almayı ahirete havale etmenin vurgulandığını

⁷⁰ *Divanu Kays İbnu Zerîh*, thk. Abdurrahman Mustâvî (Beyrût: Dârul-ma’rifa, 2004), 111.

⁷¹ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 32.

⁷² İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁷³ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 46.

⁷⁴ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁷⁵ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 107.

⁷⁶ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁷⁷ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 46.

⁷⁸ İbnu’l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

görmekteyiz. Bu da ahiret inancının hem varlığına hem de onun mutlak adalet timsali olduğuna inanmanın şiiire yansımalarıdır. Çünkü İslam gelmeden önce zalimler ve onların zulmettiği mazlumlar vardır. İslam geldikten sonra bu dünyada hakkını alamayanların haklarını alacağı, zalimlerden hesap sorulacağı söylenmiştir. Kays da kendini Leyla'nın aşkının ıstırabından, onu elde edememesinden dolayı mazlum hissetmiştir. Onun bu hali hakkında kötü konuşanları da ahirete havale etmiştir;

1 أَنَا الْوَامِقُ الْمَشْغُوفُ وَاللَّهُ نَاصِرِي وَمُنْتَقِمِي مِمَّنْ يَجُورُ وَيَظْلِمُ⁷⁹

[الطَّوِيل]

1. Ben âşık ve mazlumum Allah bana yardım edecek, Allah intikamımı alacak bana zulmedenlerden.

1 أَلَا أَيُّهَا الْقَوْمُ الَّذِينَ وَشَّوْا بِنَا عَلَى غَيْرِ مَا تَقْوَى الْإِلَهَ وَلَا بِزِرِّ

2 أَلَمْ يَنْهَكُم عَنَّا تَقَاكُمْ فَتَتَّبِعُوا أَمْ أَنْتُمْ أَنْاسٌ قَدْ جُبِلْتُمْ عَلَى الْكُفْرِ

3 تَعَالُوا نَقِفْ صَافِّينَ مِنَّا وَمِنْكُمْ وَنَدْعُو إِلَهَ النَّاسِ فِي وَضْحِ الْفَجْرِ⁸¹

[الطَّوِيل]

1. Ey bize iftira edenler! Siz takvasız, Allah'tan korkmayansınız,
2. Hakkımızda konuşmayı yasaklamadı mı ahlakınız? Ya da siz küfür üzerine mi yaratıldınız,
3. Gelsenize iki sıra duralım biz ve siz, Allah'a fecr vakti (hakemlik için) sesleneceğiz.

Ahlaka dair bir başka konu anne-babaya iyi davranmaktır;

1 أَلَا حُجِبَتْ لِيَالِي وَآلِي أَمِيرُهَا عَلَيَّ يَمِينًا جَاهِدًا لَا أَزُورُهَا

2 وَأَوْعَدَنِي فِيهَا رَجَالٌ أَبْرَهُمُ أَبِي وَأَبُوهَا خُشِّتَتْ لِي صُدُورُهَا⁸²

[الطَّوِيل]

1. Velisi Leyla'yı sakladı benden ziyaret etmeyeceğime ettirdi yemin,
2. Beni tehdit ettiler bazı adamlar babalarıyla beraber benim babam ve Leyla'nın babası bana çok kaba davrandılar.

Yine adaletli hüküm ile adam öldürme veya yaralama durumunda mağdur tarafa ödenen diyet de beyitlerde yer almaktadır;

1 فَفِيمَ دِمَاءِ الْعَاشِقِينَ مُطْلَأَةً بِإِلَاقَةِ عِنْدَ الْحِسَانِ وَلَا عَقْلٍ

2 وَيَقْتُلُنَّ أَبْنَاءَ الصَّابِئَةِ عَنَوَةً أَمَا فِي الْهَوَىٰ يَا رَبِّ مِنْ حَكْمٍ عَدْلٍ⁸³

[الطَّوِيل]

1. Âşıkların kanları niçin gidiyor boşa, güzel kadınlar onların ödemiye diyetlerini,
2. Öldürüyorlar aşkın oğullarını bilerek ve zorla aşkta adil bir hâkim yok mu Ya Rabbi?

Yukarıdaki örneklere baktığımızda Mecnûn'un, İslam'ın öğretilerine, aşkını anlattığı beyitlerde yer verdiğini görmekteyiz. O, hayatın içinden ve gerçek hayatı şiiirlerine yansıtan bir ruha sahiptir.

⁷⁹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 51.

⁸⁰ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁸¹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 45.

⁸² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 4.

⁸³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 32.

2. Üslup ile İlgili Beyitler

2.1. Şiirde Tazmin

Şairlerin anlamını daha iyi ortaya koymak, sözü daha edebi bir şekilde söylemek adına başkasının beytinden kavramları dizelerine eklemelerine tazmin denilmiştir.⁸⁴ Bu şekilde Kur'an'dan yapılan alıntılar için de bu kavram kullanılmaktadır.⁸⁵ Kur'an dilsel bir mucize olarak gelmiştir. Geldiği dönemde Araplar belagat yönünden oldukça iyi bir durumda olmalarına rağmen Kur'an'ın üslubu onları şaşırtmıştır. Her ne kadar inkâr yoluna gitseler de inkârcılar da Kur'an'ı duyduklarında yüksek belagatinden ötürü onun tesiri altında kalmışlardır. Yine de Allah kelamı olmasıyla ilgili şüpheleri söz konusu olmuştur. Bu nedenle Kur'an onların iddialarına karşılık bir benzerinin getirilmesi ile onlara meydan okumuştur. Daha sonra bunu on sure ile sınırlamıştır.⁸⁶ İnanmayanlar buna da cevap veremedikleri için “Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!”⁸⁷ diyerek meydan okumayı bir sureye indirmiştir. Özellikle onun bu yönü Müslüman şairlerin şiirleri için önemli bir kaynak mertebesinde olmuştur. Tazmin kullanımını şairlerin dizelerinde çokça görmekteyiz. Bu noktada onun terkip ve ifadeleri, kıssa anlatımları önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin Kur'an'da Allah ile Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda aracısız konuşmasına⁸⁸, Hz. Yûsuf'un kuyudan kurtulmasına⁸⁹, Hz. Dâvûd'un ve Hızır'ın kıssalarına yer verilmektedir. Bunlar Kays'ın şiirinde aynı beyit içinde yer almıştır;

1	بَلَىٰ وَالَّذِي نَادَىٰ مِنَ الطُّورِ عَبْدَهُ	وَعَظَّمْ أَيَّامَ الذَّبِيحَةِ وَالنَّخْرِ
2	بَلَىٰ وَالَّذِي تَجَّىٰ مِنَ الْجُبِّ يَوْسُفًا	وَأَرْسَلَ دَاوُدَ وَأَوْحَىٰ إِلَى الْخَضِرِ ⁹⁰

[الطَّوِيل]

1. Tûr'da kuluna seslenen Allah'a yemin ederim, kurban günlerini yücelten Allah'a yemin ederim,
2. Evet, yemin ederim Yûsuf'u kuyudan çıkarana, Dâvûd'a gönderene ve Hızır'a vahyedene.

Peygamber kıssalarının yanı sıra Kur'an'da cennet ve cehennem ehlinin anlatılarına da yer verilmektedir. Örneğin ayette; “A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: ‘Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!’” denilmektedir.⁹¹ Burada bahsedilenlerin Kays'ın şiirine yansındığını ve yine onları Leyla'ya olan aşkıyla ilişkilendirildiğini görmekteyiz;

1	لَوْ سِئِلَ أَهْلُ الْهَوَىٰ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِمْ	هَلْ فُرِّجَتْ عَنْكُمْ مُذْمُومُ الْكُرْبِ؟
2	لَقَالَ صَادِقُهُمْ أَنْ قَدْ بَلَىٰ جَسَدِي	لَكِنَّ نَارَ الْهَوَىٰ فِي الْقَلْبِ تَلْتَهِبُ
3	جَفَّتْ مَدَامُ عَيْنِ الْجِسْمِ حِينَ بَكَى	وَإِنَّ بِالْذَّمِّ عَيْنَ الرُّوحِ تَتَسَكَّبُ ⁹²

[الْبَسِيط]

⁸⁴ İsmail Durmuş, “Tazmin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/204-205.

⁸⁵ Aydın Temizer, “Arap Dilinde Tazmin”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Şubat 2010), 88, 96.

⁸⁶ et-Tûr 52/34; Hûd 11/13.

⁸⁷ el-Bakara 2/23.

⁸⁸ el-A'râf 7/143.

⁸⁹ Yûsuf 12/19.

⁹⁰ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 48.

⁹¹ el-A'râf 7/48.

⁹² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 23.

1. Şayet sorulursa öldükten sonra aşk erbabına hakkında, dertleriniz bitti mi, gitti mi vefat ettikten sonra?
2. Vücudum çürüdü der; en dürüst olan, fakat aşkın ateşi kalbimde hala yanıyor,
3. Bedendeki gözyaşları kurudu, artık gözyaşlarında ruhun kendisi dökülmekte.

1 وَهَارُوتُ لَاقَى مِنْ جَوَى الْحُبِّ سَطْوَةً 1
وَمَارُوتُ فَاجَأَهُ الْبَلَاءُ الْمُصَمَّمُ⁹³
94

[الطويل]

1. Harut aşkın ateşinden çekti acı, Marut bir anda musibete uğradı.

Sonraki örnek Hz. İsa ile ilgilidir. Kur'an'da anlatılanlara göre O, mucizesi ile ölüleri canlandırmış ve görmeyen ve cüzzamlı kişileri iyileştirmiştir.⁹⁵ Şiirde ise şöyle geçmektedir;

1 فَلَوْ أَنَّهَا تَدْعُو الْحَمَامَ أَجَابَهَا 1
وَلَوْ كَلَّمْتَ مَيْتًا إِذَا لَتَكَلَّمَا⁹⁶
97

[الطويل]

1. Güvercinler cevap verecek eğer onları çağırırsa (Leyla), ölüler söz söyleyecek eğer onlarla konuşursa.

1 وَلَوْ مَسَّحَتْ بِالْكَفِّ أَعْمَى لَأَذْهَبَتْ 1
عَمَاهُ وَشَيْكًا ثُمَّ عَادَ بِلا عَمَى⁹⁸
99

[الطويل]

1. Eğer kör bir kişiye avcu ile dokunursa, hemen iyileşir ve görür gözleri.

Kur'an'dan önceki dönemlerde şiirlerde cansız bir varlığın konuşması daha çok mecaz olarak yer almaktadır. Ancak Kur'an onların Allah'ı tesbih ettiklerini ve ona hamd ettiklerini söylemektedir. Örneğin; "Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih eder.", "Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir." ve "Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir."¹⁰⁰ İlk ayette "ما" edatı kullanılmıştır ve sadece cansızları, ikinci ayette "مَنْ" kullanılmıştır ki o da bütün varlıkları içine almaktadır. Yani canlı cansız varlıklardan ne kadarı varsa Allah'ı kendi dilleri ile anmakta ve kutsamaktadır. Söz konusu özellikle cansız âlemlerin teşbihi Kays'ın şiirlerinde yer almaktadır;

1 وَأَجْهَشْتُ لِلتَّوْبَانِ جِينَ رَأَيْتُهُ 1
وَهَلَّلَ لِلرَّحْمَنِ جِينَ رَأَيْتِي¹⁰¹
102

[الطويل]

1. Hıçkıra hıçkıra ağladım gördüğümde Suban'ı (Mekke'de bir dağ), dağ beni gördüğünde sevinçle andı Rahman'ı.

⁹³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 51.

⁹⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/49.

⁹⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 71.

⁹⁷ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

⁹⁸ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 71.

⁹⁹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

¹⁰⁰ el-Cuma 62/5; Nûr 24/41; el-Hac 22/18.

¹⁰¹ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 41.

¹⁰² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

1 أَيَا جَبَّالِي نَعْمَانَ بِاللَّهِ خَلِيَا
سَبِيلِ الصَّبَا يَخْلُصَ إِلَيَّ نَسِيمُهَا¹⁰³

104

[الطَّوِيل]

1. Ey Nâman dağları Allah rızası için bırakın, meltemi bana gelsin Leyla'nın.

Diğer taraftan en-Nisâ suresi 56. ayette; “Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” buyrulmaktadır. Bu ayetten hareketle beyitlerde şöyle geçmektedir;

1 دَعُونِي دَعُونِي قَدْ أَطَلْتُمْ عَذَابِيَا
وَأَنْصَجْتُمْ جِلْدِي بِحَرِّ الْمَكَوِيَا¹⁰⁵

[الطَّوِيل]

1. Beni bırakın beni bırakın azabımı uzattınız, cildimi pişirdiniz ve sıcakla dağladınız.

1 فَلَوْ كَانَتْ إِذَا احْتَرَقَتْ تَعَانَتْ
وَلَكِنْ كَلَّمَا احْتَرَقَتْ تَعُودُ

2 كَأَهْلِ النَّارِ إِذْ نَضِجَتْ جُلُودُ
أَعِيدَتْ لِلشَّقَاءِ لَهُمْ جُلُودُ¹⁰⁶

[الْوَافِر]

1. Keşke tükense kalpleri yandığında onların, fakat yenileniyor her yanışında,
2. Cehennem ehli gibi ciltleri yandığında, azap için yeni ciltler veriliyor.

Kadr suresinin üçüncü ayetinde Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğu söylenmektedir. Bu ayetteki anlam da bir beyitte yer almaktadır;

1 لَقَدْ فَضَّلْتَ لَيْلَى عَلَى النَّاسِ مِثْلَ مَا
عَلَى أَلْفِ شَهْرٍ فَضَّلْتَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ¹⁰⁷

[الطَّوِيل]

1. Leyla insanlar arasında en üstündür, bin aydan hayırlı Kadir Gecesi gibi.

Mecnûn burada ayette geçen “bin aydan hayırlı Kadir Gecesi” ifadesini Leyla'nın diğer insanlardan üstünlüğünü anlatmak için temsili teşbih olarak kullanmıştır. Tüm örneklerden hareketle Kays'ın Kur'an'ın ifadelerini Leyla'nın aşkıını ifade etmek için anlamlarını değiştirerek şiirinde yorumladığını görmekteyiz.

2.2. İktibas

Şairin bazı ayet veya hadislerin tamamı ya da bir kısmını kaynak göstermeden şiirine koymasına iktibâs denilmiştir.¹⁰⁸ Özellikle kültürel birikimi, kelime hazinesinin zenginliğini göstermek ve manayı daha etkili bir şekilde sunmak için bu yöntem şiirde çokça kullanılmıştır.¹⁰⁹ İslam'ın geldiği dönemde ve Kays'ın yaşadığı Emevi dönemlerinde şairler Kur'an ve hadisten istifade etmişler, onların üsluplarını taklit etmişler ve kalemlerini güçlendirmek için ayetlere iktibas yöntemini kullanmışlardır. Mecnûn'un divanında da bu örneklerin olması onun önemli bir şair olduğunu göstermektedir.

¹⁰³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 64.

¹⁰⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 22.

¹⁰⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 16.

¹⁰⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 99.

¹⁰⁷ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 48.

¹⁰⁸ İsmail Durmuş, “İktibas”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/52.

¹⁰⁹ Mehmet Şirin Aladağ, “Âyetlerin İktibasında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde”, *Bahkesir İlahiyat Dergisi* 13 (2021), 96.

1 وَتَزْعُمُ لَيْلَى أَنْنِي لَا أَحِبُّهَا
بَلَى وَاللَّيَالِي الْعَشِيرِ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ¹¹⁰

[الطَّوِيل]

1. Leyla iddia ediyor ki sen beni sevmiyorsun, hayır! Yemin olsun on geceye; çift ve tek olana.

Şiirde el-Fecr suresini 2 ve 3. ayetlerini Kur'an'da geçtiği haliyle kullanarak Leyla'yı sevdiğine yemin etmektedir. Bu ayette yemin edilenlerin ne olduğuna ve önemine dair oldukça fazla yorum bulunmaktadır.¹¹¹ Bu da belki de sözünü kuvvetlendirmek için bu ayeti seçmesinin nedeni olabilir. Mecnûn Leyla'yı ikna etmek, sözünün önemini göstermek için yemini ayetteki haliyle kullanmıştır. Bu yöntem sanatta ileri bir seviyedir. Başka bir örnek;

1 أَنْتِ طَبِيبُ الْإِنْسِ شَيْخاً مُدَاوِيَا
بِمَغَّةٍ يُعْطِي فِي الدَّوَاءِ الْأَمَانِيَا

2 فَقُلْتُ وَمَرْضَى النَّاسِ يَسْعَوْنَ حَوْلَهُ
أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مِنْكَ مُدَاوِيَا¹¹²

[الطَّوِيل]

1. Geldim beni tedavi eden doktora, hocaya, umut ilacı veriyordu Mekke'de,
2. Dedim ki dört dönerken insanlar doktorlar etrafında, tedavi eden senden "sığınırım insanların Rabbi'ne!".

Bu dizedeki iktibas Nas suresinin ilk ayetinden alınmıştır. İslam'ın Mekke döneminde müşriklerin Müslümanları inandıklarından döndürmek için yaptıkları telkinler, laf taşımalar söz konusuydu. Dolayısıyla bu ayette Müslümanların, müşriklerin yaptıkları bu davranışlardan Allah'a sığınmaları söylenmiştir.¹¹³ O da bu bağlamda, "umut vererek insanları iyi etmeye çalışandan Allah'a sığınmayı" ayetteki ifadeyi kullanarak yapmıştır.

2.3. Kur'an Terkipleri

Yemin etmek Kur'an'dan önce Arapların çokça kullandığı bir unsurdur. Kelime sözlükte "sağ, güç, bereket" gibi anlamlara gelmektedir. İki kişi yemin ettiklerinde sağ el ile ellerine dokundukları için sağ kelimesi kullanılmıştır.¹¹⁴ Özellikle değerli ve kutsal kabul edilen varlıklara; bir konuya verdikleri önem ve kararlılığı göstermek için, sözlerini pekiştirmek için yemin etmişlerdir.¹¹⁵ O dönemden günümüze şiirde yemin kullanımının örnekleri bulunmaktadır.¹¹⁶ Kur'an'da yeminler önemli bir yer tutmaktadır. Ayetlerde Allah'ın varlığı ve birliğine dikkat çekmek, evrendeki olayların işleyişini göstermek için yeminler kullanılmıştır.¹¹⁷ İslam ile yeminlere bazı kurallar gelmiş ve biçimlerinde değişiklikler olmuştur. Örneğin

¹¹⁰ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 48.

¹¹¹ Muhammed Coşkun, "Aksâmu'l-Kur'an 89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014), 58-61.

¹¹² İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 101.

¹¹³ Hanefi Palabıyık, "Felak ve Nâs Surelerinin Nüzul-Siyer İlişkisi Bağlamında Mekki ve Medeni Okunmasının Anlamı/Yorumu", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2017, 1/310-311.

¹¹⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 6/158-159.

¹¹⁵ Muhsin Aydın, *Terkip ve Tertip Açısından Kur'an-ı Kerim'de Mef'ûller* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

¹¹⁶ M. Faruk Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/7 (2002), 74.

¹¹⁷ Abdülbâki Turan, "Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 2 (1986), 102.

Allah dışındaki varlıklara yemin etmenin doğru olmayacağı düşünülmüştür.¹¹⁸ Bunlar neticesinde her şey için yemin etmenin önüne geçilmiştir. Kur'an'ın yeminleri kullanma biçimi şairlerin şiirlerinde de etkisini göstermiştir.¹¹⁹ Ayette yemin etmek hakkında; “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”¹²⁰ buyrulmuştur. Burada bilinmeyerek yapılanlar hariç yemin etmenin belli bir sorumluluk getirdiği söylenmiştir. Cahiliye döneminde alışkanlık olarak olur olmaz her şeye yemin etmek söz konusu için bu istisna gelmiştir. Bu sebeple yemin etmek niyetlere bağlanmıştır. Kötü niyet içeren yeminlerin azap getirebileceği de belirtilmiştir.¹²¹ Yemin etmek İslam'ın terkiplerinden biridir. Şairler bu ifadeleri kullanarak şiirlerine yeni bir soluk getirmişlerdir.¹²² Mecnûn, divanında yemin ifadesi kullanırken bazı yerlerde Allah'ın ismini açık bir şekilde kullanmıştır;

1 فَوَاللَّهِ ثُمَّ اللَّهُ إِنِّي لَدَائِبًا أَفْكَرُ مَا ذَنْبِي إِلَيْكَ فَأَعْجَبُ¹²³

[الطَّوِيل]

1. Allah'a yemin ederim sonra yine yemin ederim, eriyorum, düşünüyorum sana ne günah yaptım, şaşırıyorum (benim günahım ne).

1 فَوَاللَّهِ وَاللَّهِ الْعَزِيزِ مَكَائِنُهُ وَقَدْ كَادَ رُوحِي أَنْ يَزُولَ بِمَا أَمْرِي¹²⁴

[الطَّوِيل]

1. Aziz Allah'a yemin ederim sonra yine yemin ederim, ruhum neredeyse çıkacak, kontrol edemiyorum.

Bazı yeminlerde ise Allah'ın ismi açık bir şekilde zikredilmemiş, sıfatları ile şiirde yer almıştır;

1 أَمَا وَالَّذِي أَعْطَاكَ بَطْشًا وَقُوَّةً وَصَبْرًا وَأُزْرَى بِي وَنَقَصَ مِنْ بَطْشِي

2 لَقَدْ مَحَضَ اللَّهُ الْهَوَى لَكَ خَالِصًا وَرَكَّبَهُ فِي الْقَلْبِ مِنِّْي بِمَا غَشَّ¹²⁵

[الطَّوِيل]

1. Sana çokça güç verene yemin olsun ve sana sabır verene, benim gücümü eksiltene,
2. Bütün aşkı sadece vermiş sana, senin aşkını saf bir şekilde yerleştirdi kalbime.

1 خَالِيَّ هَيَّا فَاسْعِدَانِي عَلَى الْبُكَاءِ فَقَدْ جَهَدْتُ نَفْسِي وَرَبِّ الْمَتَانِيَا¹²⁶

[الطَّوِيل]

Sonuç

İslam bir din olarak gelmesinin yanı sıra Arapların hayatlarına bir düzen de getirmiştir. Şairler bu değişimden etkilenmiş ve şiirleriyle edebi birikime katkı sağlamışlardır. Özellikle daha çok çöl hayatında var olan Uzrî şairler, sosyal çevre olarak İslam'ın getirdiklerine daha yakın oldukları için, onun değişiminden daha çok etkilenmişlerdir. Bu değişimi de şiirlerine anlam ve üslup olarak edebi bir şekilde

¹¹⁸ es-Süyûtî Ebü'l-Fazl Celâlüddîn, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1974), 53-54.

¹¹⁹ Mey Halîf, *et-Teyyaru'l-İslami fi kasideti el-umeviyyeti* (Mısır: Dâru Sakâfeti, 1993), 82.

¹²⁰ el-Bakara 2/225.

¹²¹ en-Nahl 16/92, 94.

¹²² 'Ânî, *el-İslâm ve's-şi'r*, 174.

¹²³ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 109.

¹²⁴ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 86.

¹²⁵ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 99.

¹²⁶ İbnu'l-Mülevvah, *Divânü Mecnûni Leylâ*, 18.

yansıtmışlardır. Kays b. Mülevvah bu şairlerden biridir. O çağda Kays gibi Uzrî şiirler yazan şairler çoktur. Kays ibnu Zerih bunun bir başka örneğidir. Onların divanlarına bakıldığında birebir aynı beytin kullanıldığı gibi aynı aruz sahip farklı kelimelerin tercih edildiği benzer beyitlerin de bulunduğu görülmektedir. Rivayet edenler şairleri karıştırmaları ya da sonraki dönemde bazı şairler meşhur olma isteğiyle “Mecnun böyle söyledi” diyerek buna yer vermeleri sebebiyle bu durum yaşanmıştır denilebilir.

İslam’ın fikirleri ve Kur’ân’ın üslubu insanın sosyal ilişkilerini inşa etmiştir. Zira İslam’ın akideleri, terimleri önce hayatlarına girmiş ve zihinlerine işlemiştir. Sonra dillerinde bunu kullanmaya başlamışlar dil de şiirlerine geçmiştir. Kays b. Mülevvah’ın divanı okunduğunda onun İslam’ın fikirlerinden ve Kur’ân’ın üslubundan etkilendiği ve şiirlerinde bu etkileri başarılı bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Aslında bu divan onun, Leyla’ya olan aşkın anlatımıdır. Zaman zaman bu aşkı, aşktan çektiği acıları, hissettiklerini; İslam’ın koyduğu ilkelerle ve getirdiği ya da dönüştürdüğü kavramlarla anlatmıştır. Söz konusu dizelerde kader, ahiret gibi konulara; salat, dua, hac gibi dini kavramlara; güzel ahlak, kadın-erkek ilişkileri gibi sosyal meselelere; ayet referanslarına; yemin, tövbe gibi Kur’ân terkiplerine yer vermiştir. Beyitler incelediğinde Kays’ın İslam’ın konularına iyi hâkim olduğu ve Kur’an’ın ilkelerine inandığı görülmektedir. Nitekim akideyle ilgili olan meleklerle, kıyamet gününe iman gibi konular şiirine yansımıştır. Aşkın acısından kurtulmak için ölüm meleğinden canını almasını istemesi ya da Leyla’ya olan aşkın kıyamet gününe yapacağı hazırlığa engel olduğunu söylemesi şiire bunu yansıtmaya örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan cennet ve cehennem anlatımları, Kur’an kıssalarına yer veriş de Leyla’ya duyduğu aşktan çektiği acı ya da ona kavuşma arzusu ile yakarışını göstermekte ve zaman zaman bunların şiddetini anlatmak için yeminler etmektedir. Ancak her ne kadar bunları kabul etse de bazen dini ilkeleri şiirinde ters bir şekilde kullanmıştır. Örneğin namazda kibleye yönelme, oruçlunun iftarı beklemesi gibi ibadete dair hususları Leyla’ya dönme ve ona kavuşma isteği için; tövbe ve dua gibi kavramları da ona duyduğu aşkı ve acıyı göstermek için kullanmıştır. Bu onların aslını bilmediğini değil, aşkın büyüklüğünü ve duyduğu acının şiddetini göstermek içindir. Zira bu tarz kullanımlarının olduğu yerde müşrik olmadığını söyleyerek durumun bilincinde olduğunu hatırlatmıştır.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi’ndeki araştırma ilkelere bağlı kalmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: EB (%50), HMÇB (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: EB (%50), HMÇB (%50) Veri Analizi Data Analysis: EB (%50), HMÇB (%50) Makalenin Yazımı Writing up: EB (%50), HMÇB (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: EB (%50), HMÇB (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Enas Baoubes – H. Merve Çalışkan Başer

Kaynakça | References

- Aladağ, Mehmet Şirin. “Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 13 (2021).
- ’Ânî, Sâmî Mekkî. *el-İslâm ve ‘ş-şi’r*. Kuveyt: Âlemu el-Ma’rifeti, 1996.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. Ensar Neşriyat, 2016.
- Aydın, Muhsin. *Terkip ve Tertip Açısından Kur’ân-ı Kerim’de Mef’ûller*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hiżânetü’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni’l-‘Arab*. thk. Absüselâm Hârun. Mısır: Matbaatü’l-Medenî, 1997.
- Bellûhî, Muhammed. *eş-Şi’ru’l-uzrî fi davi’n-nakdi’l-Arabiyyi’l-Hadis*. Dimeşk: İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, 2000.
- Boubes, Enas. “Hz. Peygamber’in (sav) Medîne-i Münevvere’de Verdiği İlk Hutbe: Dinî Öğüt Hutbeleri Bağlamında Bir İnceleme”. *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 14 (2022).
- Coşkun, Muhammed. “Aksâmu’l-Kur’ân 89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014).
- Çalışkan Başer, Hatice Merve. “Kur’an Söylemi Örneğinde Bugünün Gerçekliğini Okuma: Duyarlı Görünerek Duyarsızlaşma”. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 17/4 (2022).
- Dayf, Şevkî. *Târîhu’l-Edebî’l-Arabiyyi -el-Asru’l-İslâmi-*. Mısır: Dâru’l-Maârif, 7. basım., ts.
- Demir, Şehmus. “Kur’an’da Zekat Kavramının Etimolojik Ve Semantik Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007).
- Durmuş, İsmail. “İktibas”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. “Tazmin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Uzrî Aşk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Divanu Kays İbnu Zerîh*. thk. Abdurrahman Mustâvî. Beyrût: Dâru’l-ma’rifa, 2004.
- Ebü’l-Fazl Celâlüddîn, es-Süyûtî. *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm. Mısır: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme, 1974.
- Faysal, Şükri. *Tatavvur’l-Gazel Beyne’l-Cahiliyyeti ve’l-İslam*. Lübnan: Darü’l-İlmi li’l-Melâyîn, 1982.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü’l-ayn*. thk. Abdülhamid Hindâvî. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni’l-Kur’ân*. Lübnan: Âlime’l-Kütüb, 1983.
- Halîf, Mey. *et-Teyyaru’l-İslami fi kasidetü el-umeviyyeti*. Mısır: Dâru Sakâfeti, 1993.
- Hamevî, Yâkût. *Mu’cemü’l-buldân*. Lübnan: Dâru Sâdir, 1977.
- Hüseynî, Tâhâ. *Taklîd ve Tecdîd*. Beyrut: Darü’l-İlmi li’l-Melâyîn, 1979.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru’t-Tunusiyye, 1984.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyyâ. *Mu’cemu mekâyisi’l-lüğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrût: Daru’l-Fikr, 1979.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh. *eş-Şi’r ve ‘ş-şuarâ*. thk. Ahmed Muhammed Şakîr. Mısır: Dâru’l-Maârif, 1967.
- İbnu’l-Mülevvah, Kays. *Dîvânü Mecnûni Leylâ*. Mısır: Mektebetü’l-Âdâb, 1988.
- İbnu’l-Mülevvah, Kays. *Dîvânü Mecnûni Leylâ*. thk. Yusrî Abdü’l-Ğanî. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999.
- İsfahânî, Ebü’l-Ferec. *el-Ağânî*. Mısır: Darü Kütübi’l-Mısriyye, 1928.

- Kit, Abdulkâdir. *fi 'ş-Şi'ri'l-İslâmî ve'l-ümevî*. Lübnan: Dârü'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 1987.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü's-Şürûk, 1972.
- Mukâtil b. Süleymân, İbn Beşir el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım., 2003.
- Nisâbü'rî, Hâkim. *el-Müstedrek ale'l-sahihayni*. Mısır: Dârü'l-Harameyn, 1997.
- Nürî, Kays. *el-Esâtîr ve ilmu'l-ecnâs*. Bağdat: Camiatu Bağdat, 1981.
- Palabıyık, Hanefî. “Felak ve Nâs Surelerinin Nüzul-Siyer İlişkisi Bağlamında Mekkî ve Medenî Okunmasının Anlamı/Yorumu”. *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2017.
- Soysaldı, H. Mehmet. “İslam Öncesi Mekke Toplumlarında Namaz, Zekat, Oruç ve Hac Uygulamaları”. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, 2011.
- Soysaldı, H. Mehmet. “Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996).
- Süyûtî, Celâleddin. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga*. thk. Muhammed Câdü'l-Mevlâ Bek. Lübnan: Menşûrâtu'l-Mektebeti'l-Asriyya, 1986.
- Temizer, Aydın. “Arap Dilinde Tazmin”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Şubat 2010).
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u's-sahih*. thk. İbrahim Atvah Avad. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdihi, 1962.
- Toprak, M. Faruk. “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”. *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/7 (2002).
- Turan, Abdülbâki. “Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 2 (1986).
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd. *Esâsu'l-belâğa*. Mısır: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1922.
- Zeyd b. Alî, Ebû'l-Huseyin. *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-Mecid*. Hindistan: Troop Baza, 2001.